

Siniša Korica
DA NIJE BILO RATA...

Urednik
Zoran Kolundžija

Siniša Korica

DA NIJE BILO RATA...

PROMETEJ
Novi Sad

Sadržaj

UVOD.....	7
GEORGIJ.....	9
TODOR.....	14
VERA.....	16
RUDOLF – RUDI.....	20
VASILIJE – VASA.....	27
Vojvodina i njena autonomija.....	27
Ambasador.....	40
„Biznismen“.....	51
Predavanje.....	57
NEDELJKO – NEĐO.....	60
Antiprotivan, opozicija.....	63
Osma sednica CK SKS i Kosovo i Metohija.....	70
Novi Ustav.....	82
Šešelj.....	89
SINIŠA.....	92
Studentske demonstracije 2024-2025.....	97
Jedan od mogućih izlaza iz sve napetije društvene situacija.....	98
Smiraj u kasnim godinama.....	104
KOLUMNE.....	109
Čestitka.....	109
Muzika, crvena ruža i bogoslovija.....	112
Laćarak.....	114
Cepelin.....	116
Cepelin drugi deo.....	119

Moj Laćarac predsednik Matice srpske.....	120
Rajko i Jelena	121
Tibika, štamparija Stojkov	123
Gde god nađeš zgodno mesto tu temelje zvekni.....	125
Nekultura ideologije	127
Kako (i zašto) postati ministar	129
Šašinci.....	132
Oslobođenje Laćarka.....	134
Iznenadađenja u Bolmanu	137
BELEŠKA O AUTORU	141

UVOD

„U ratovima nema pobednika i pobeđenih, već samo jedno poraženo čovečanstvo“ (Ivo Andrić). Valjda nema ničeg surovijeg u odnosima među ljudima od ratova. Ovu misao bih mogao proširiti na celinu biološkog, živog sveta. Jača životinja ubija slabiju, veća biljka natkrivljuje manju, ne da joj da izraste. U biljnom svetu, takođe, počinje nevidljiva borba za sunce da se ono dohvati, rašire svoja korenja kako bi prigrabili što veći deo minerala ispod zemljine kore za sebe. Jedne biljke rastu, izđikale, druge kržljaju, bledunjavu vegetiraju dok ne uvenu. Rat. Većita borba za resurse, one ograničene, a kod ljudi uz sve to demografija neograničena. Uzroci svih ratova bili su, jesu i biće, borba za ograničene i neobnovljive prirodne resurse. Vremenom im se samo dodaju ideološki epiteti, prefiksi: oslobodilački, osvajački, rasni, odbrambeni, otadžbinski, narodnooslobodilački. Suštinski uvek i iznova poraženo čovečanstvo. Dodamo li ovome klimatske promene kada sa žarkih, usijanih meridijana ljudi beže prema snošljivijim uslovima za život, nastaju migracije, migranti, koji postaju nov remetilački faktor među ljudima.

A onda u „Politici“ od subote 18. 1. 2025. pročitah još jednu dimenziju ove istine. Goran Gocić zapisa: „Prema portalu *World' Air Pollution* Srbija je 2. januara bila najzagađenija zemlja na svetu. Nivo zagađenosti vazduha u prestonici dopro mi je do svesti kada je jedan moj drugar pozvao svoju devojkicu, koja inače živi na moru, da poseti Beograd. Kako je sletela, nesrećnica je počela da povraća. Čitavu sedmicu namenjenu za provod preležala je mrtva, bolesna. Živnula je tek kada je odletela kući... Kao da je naša zemlja jedna velika deponija za prljave tehnologije. Novi mineral nazvan jadarit otkriven je 2004. Dok jednom ne smrkne, drugom ne svane. To konkretno znači da će se u nemačkim i francuskim gradovima voziti električni automobili i vazduh biti kao u banjama, dok ćemo mi otrovati Mačvu hemikalijama za ekstrasno učenje litijuma“. Ovde borba za resurse dobija novu dimenziju, dok jednom ne smrkne, dugom ne svane. Pitanje je samo gde smrkava, a gde svanjiva. Kancerogene čestice ujedaju, grizu. Ratovi se stalno vode, pa eto u miru svanjiva ali i smrkava. Nešto slično je i sa ljudskim suzama. „Čim jedan čovek počne da plače, negde na svetu drugi prestaje“ (Semjuel Beket). Rađanje i umiranje, negde svanulo, na drugom kraju smrklo.

Priča je ovo o jednoj drugoj, uslovno rečeno postratovskoj dimenziji rata kad su ispisivane mnoge sudbine čiji bi život bio drugačiji da rata nje bilo. Nije to u medicini poznati *vijetnamski sindrom*, niti posleratna depresija, već neka treća dimenzija u kojoj se mešaju sudbine i poratne okolnosti. **Da nije bilo rata...** Ne postoje samo dve ravni stvarnosti, ratovi i ono posle njih. Postoje brojni paralelni svetovi, uključiv, između ostalog, poseban ugao viđenja stvaraoca, pisaca, ali još više različita promišljanja čitaoca na ove teme. Svako od nas ovu priču može drugačije da vidi, doživi.

Zagađenost Srbije u 2025. nije formirana u toj godini. Posledica je to *tandrakavog* puta naše nedavne prošlosti. Kao autor želeo sam samo da s tog i takvog puta sklonim šut, polomljeno drveće, popadao crep, da kažem kako zagađenost, čitaj podele u društvu, imaju svoje poreklo, korene, izvore i uzroke. Možda ne samo u bliskoj prošlosti o kojoj pišem, već po Borisavu Pekiću mnogo dublje kada on kaže: „Mi ti Srbi, brate, i nismo nacija. Mi smo usplahireno i pometeno stanje duha. Mi postojimo, zapravo, samo iz inata...“ Oluje nas često posećuju, lome, kidaju, dele, potom i zavađaju. Ovo je isečak priče o tome, o našoj pometnji duha. Aleksandar Baljak, aforističar, na ove teme kaže: „Idemo putem koji nikud ne vodi. Nije do nas, do puta je. \ Mi smo društvo na prekretnici. U tome imamo hiljadugodišnje iskustvo“. Maja Medić zapisa: „Puriša Đorđević je ratu pružio šansu i rat je u njegovim filmovima zapevao. Zato što sloboda ne ume da voli kao što smo mi u ratu voleli slobodu“. Tako se u ovom tekstu vreme posle rata poigravalo sudbinama mnogih. Zaplesali moji pasusi neki poseban tango u dvoje, po ritmičkim taktovima muzike: da nije bilo rata... sudbine mnoge bile bi ad akta. O ratu iz ugla vremena posle, kada su se uklanjale ruševine, zalečivale rane i otkrivao neki novi svet. A u njemu mnoge sudbine zaigrale neki novi ples koga ne bi bilo da rata nije bilo.

GEORGIJ

Na reci Dnjeper ima jedno veliko ostrvo Hortica na kome su smeštene kozačke familije. To je oblast Zaporožja koja se nalazi na oko 70 kilometara južnije od grada Dnjepropetrovska na reci Dnjeper. Grada oko kojeg se februarskih dana 2025. vode žestoke borbe ruskih i ukrajinskih snaga. Sič je tvrđava, pa je jedna od njih izgrađena još 1556-1557. u centru grada Zaporožja, Zaporožska sič. Još početkom 15. veka formiraju se kozaci, pravoslavni seljaci koji su odbijali da budu robovi, niti asimilovani od strane Poljaka. Njihovu strukturu priznavala je država, jer su joj služili kao živi štit od stalnih upada Turaka i Tatara, graničari. Na ostrvu Hortica u jednoj od kozačkih familija rodio se u prvoj polovini 19. veka rodonačelnik ove priče, Georgije Sova. Bili su to ljudi pod direktnom vlašću cara, dodeljena im zemlja, oslobođeni nekih poreza za razliku od drugih kmetova, ali su zato imali obavezu da budu stalno spremni, te da na poziv cara Nikolaja Prvog Romanova krenu u ratne pohode za otadžbinu Rusiju i njene interese. Na Dnjepru kao i na Donu ima mnogo prirodnih pregrada, kamenih pragova, pa je šira okolina po tome dobila ime Zaporožje, prepreke. Kozaci su više zanimanje, a ne nacionalnost. Život je bio surov. Volovi, zaprežna kola, motika, srp, kosa, drveni plug, bili su stalni deo inventara. Uz sve to šarena seljačka torba ručno ispletena, a u njoj parče slanine, tvrdog sira, još tvrđeg hleba i stvrđnute porodične ljubavi. Radilo se od jutra do mraka, pa i pored toga stalno bili siromašni, jedva sastavljali kraj s krajem. Sirotinja. Te 1848. ponovo se nad nebom sela navlačili tamni oblaci. Sevalo je, čekali su se samo udari gromova. Nažalost, to je brzo došlo. Opet se zakuvalo u Evropi. Godina je 1848. po mnogo čemu revolucionarna. Raskida se sa ostacima feudalnog sistema, s carevinama. Nacije se bude, oživljavaju. Mađari u sastavu austrijskog carstva dižu bunu. Hoće svoju državu, da mađarska nacionalnost njome vlada. Na čelu Lajoš Košut. Srpski živalj u početku prilazi Košutu (Stratimirović) smatrajući da će u ovoj vrsti nacionalnih pregrupisanja i oni dobiti veća prava za svoju naciju. Košut im je odbrusio, kada mi pobedimo poznaćemo samo jedan politički narod, a to je mađarski, svi ostali će biti drugorazredni. Srbi shvataju da će pod Mađarima imati manje autonomije nego što im je Beč podario, prelaze na stranu Beča kod kojih su već imali crkvenu i školsku autonomiju i niz drugih nacionalnih prava. U Vojvodini počinju žestoki, krvavi okršaji Mađara i Srba.

Ubistva i osvete postaju svakodnevnica. Kad su Mađari pripretili da mogu stići i do Beča, ruski car Nikolaj Prvi Romanov šalje dve armije za pomoć Austriji. Plašio se da se raspadom jednog carstva, austrijskog, revolucionarni virus zaraze ne prenese dalje, na raspadanje carstava i u Rusiji. Austrijski car Franc Jozef, iako mlad, uz rusku pomoć guši pobunu Mađara.

Pod takvim okolnostima u ranim jutarnjim satima dobošari su se razmilili po selu u Zaporožkoj seč, objavljuju da se svi kozaci sutra ujutru jave i nađu pred crkvom s punom ratnom opremom, konjima, sabljama, hranom za nekoliko dana. Tamo će im biti izdata dnevna zapovest. Dvadesetogodišnjak Georgij Sova ne može da zaspi tu noć. Nije znao gde ide, koliko će ostati u novom ratnom okršaju, niti da li će se vratiti. Žao mu je roditelja, kuće, psa „Lajke“, a možda i najžalije devojke koju je baš sinoć prvi put poljubio. Osetio žensko telo, hormoni radili do usijanja. Odjednom sve to mora napustiti. Svanulo je. Tužne poglede razmenjuju Georgij i roditelji, bez reči, pogledi govore sve. Mama k'o mama, „...ponesi još ove čarape, čuvaj se sine moj, daće Bog da nam se vratiš...“. Suza suzu stiže. Otac je izveo konja iz štale, sablju nosi u drugoj ruci, misli podrhtavaju, sa sinom se rastaje. Mama je kapiju otvorila. Suze i plač zamaglili poglede, zamračili vidike, govorili su više od bilo kakvih reči. Poslednje što je Georgij Sova čuo bilo je: „...čuvaj se sine naš“. Kapija je dugo ostala otvorena, misli takođe. Sve raspakovano, u rinfuzi. Sunce više ne sija isto.

Pred crkvom gužva, konji ržu, frkću. Čuje se neka neartikulisana galama. Na konju belcu pojavi se jedan sa neakvim oznakama oficira i kaže: „Slušaj ovamo, bićete razvrstani prema vodovima i četama kako vas budem prozivao, a onda po redosledu kretanja četa poći ćete za mnom. Put je dalek, pa ćemo na odmorištima objašnjavati gde i zašto idemo. Vremena će biti na pretek...“ Putovalo se danima, nedeljama, više od mesec dana. Prelazili Karpati. Život odjednom postaje pun žuljeva, nesna, napora, neizvesnosti, briga. Kad su sišli s karpatskih prevoja silaze u njima nepoznatu dolinu, u ravnicu. U vazduhu osećaju da se primiće vreme predstojeće bitke. Znaju tek toliko da se u Evropi zakuvalo, da se tuku Beč i Pešta za prevlast u austrijskom carstvu. Ruski car Nikolaj Prvi obećao je pomoć Beču s dve ruske armije. U njima je i Sova. Dolazi dan „D“, sudar s vojskom u plavim uniformama, sa Ugarima. Konjanici jurnuli jedni na druge, adrenalin podignut do maksimuma, zna se, ako ne posečeš plavca on će tebe. Tu nema matematike, il' on il' ti. Binarno, jednostavno. Ždrebac Georgija Sove sudara se s konjem plavca, propinju se prednjim nogama u vazduhu jedan naspram drugog, oslanjajući se samo na zadnje noge. Sudaraju se tela dva konja i ljudi na njima. Ima se utisak da i trava ispod njihovih kopita varniči. Čuje se samo buka, huk, sevanje mačeva, gejzeri krvi. Panika, vrisak, kažu čulo se do Beča. Sve je crveno obojeno. Žrtve

padaju pod kopita, gaze ih konji, stomaci rasparani, creva ispadaju, lobanje prepolovljene. U jednom trenutku Sova vidi kako je prema njemu sevnuo mač protivnika, da bi od oštrice izmakao, glavu sačuvao, naglo, više instinktivno, prilepi se uz konja toliko da izgubi ravnotežu, konj u propinjanju zbacio ga sa sebe. Pao na zemlju, među kopite. Mahinalno rukama glavu pokrio kako bi bar nju sačuvao, skupio se, stomak da zaštiti od nagaza konja. Jednog trenutka konj svom težinom staje nogom, kopitom, na njegovu potkolenicu. Puče nešto kao pucanj u mrkloj noći. Razmrskan taj deo kosti. Bol, jauk, krv... Vihor bitke pomerio se malo dalje. Ostali mrtvi, unakaženi, ranjeni. Prizor nestvaran, kao iz pakla, crveno obojen, krvlju isprskan. Rat je više od surovog. Od čoveka koji je bio ponosan što je stigao do civilizacijskih dostignuća svog doba načinjeno je stvorenje gore od životinja, jer životinje ubijaju da bi se nahranile, ljudi više od toga, ubijaju jedni druge, do istrebljenja.

Seljani najbližeg sela dobili nalog da zaprežnim kolima dođu po mrtve, da ih sahrane u zajedničku grobnicu, da teren krečom dezinfikuju. Bilo je to selo Novi Slankamen u Sremu. Toliko je mrtvih da nisu stigli sve da sahrane. Sлагali su ih na gomilu, kao na kamaru. Bilo je slučajeva da su greškom na gomilu bacali i nekog ko je bio u nesvesti. Jedan od seljaka vidi lepog plavog mladića kako jauče, plače, nemoćan. Sažali se, stavi ga u zaprežna kola tako što je najpre leševe potovario, naslagao, a onda na njih, odgore, stavio tog plavokosog mladića. S nekom krpom pokušao je da zaustavi krvarenje potkolenice. Odveze ga kući, smesti u vajat, prostoriju neposredno do štale. Ukućani su ga negovali, na ranu svakih sat vremena menjali list od kupusa, dodavali neke trave kako bi bar otok spao. Nogu pričvrstili uz dve daske da tako rana polako zarasta. Prolaze dani, nedelje, meseci, pa i godina. Noga postepeno zarasta, ali još uvek ne može na nju da se osloni. Mlad je, mišići se brže regenerišu, kost zarasta, ali i za to je vreme potrebno. Šepa i šepaće ceo život. Nije se uspelo, kao što to priroda zna, da poveže svaki mišić, tetivu, kost, koščicu. Tako je rodonačelnik ove priče Georgije Sova ostao i zaprimio se u Slankamenu. Gazda koji ga je primio ima ćerku, već u godinama, ne udavanu, priženio je ženika iz dalekog sela na Dnjepru. Georgij se oženio. Katolička je to porodica pa Georgij prima hrvatsstvo kao novo nacionalno obeležje. Po prirodi vredan, doprinosi uvećanju već dovoljno velike imovine. Imali su svoju suvaču, mlin, četiri pet hektara vinograda, dvadesetak jutara zemlje. Solidna podloga za dalje napredovanje gazdinstva. Kuća se nalazila u ulici nastanjenoj pretežno Česima, porodice Luksovi, Fijala, Pribilovi. Iz tih porodica je čuvena novinarka Silvija Luks.

Da nije bilo rata... ne bi ni bilo Sove u Slankamenu.

Međutim, život meša karte, sudbine dobijaju drugi pravac životnih raspetljavanja. Georgij došao na već solidan grunt koji je dalje vešto nadograđivao, dodavao vrednost na vrednosti. Kapitalizovao svoju ženidbu i sudbinu. Imali su sina jedinca, Luku, a Luka opet jedinca Ivana. Grunt se ne deli, ne cepa, zavisi samo od naslednika šta će biti s njim, da li će se smanjivati ili umnožavati. Kad je podrastao jedinac Ivan se ženi s Lenkom, ona mu rađa sedmoro dece, pet sinova i dve ćerke. Posle sedmog deteta, takoreći na porođaju, umire Lenka. Nije prošlo mnogo vremena, Ivan u kuću dovedu novu „mladu“, *Lepu Katu*. Ona je trgovac, udovica sa četvoro dece. Prodavala je, isporučivala svinje čak do Beča. Bila je na neki način „apaš“. Ubrzo preuzima vlast u kući. Najpre nagovara Ivana da njegov otac, Luka, prepíše svu imovinu na sina jedinca (Ivana). Bez imovine Luka je ubrzo završio „za tuđim plotom“ kako se to onda govorilo. *Lepa Kata* dovodi svoje četvoro dece. Pod njenim uticajem Ivan rasteruje svoju decu govoreći neka se sami snalaze u životu, dovoljno su odrasli. Ostavio je samo dve male devojčice. Jedan od „oteranih“ sin Todor Sova ima tek devet godina. Odlazi u Frušku goru, u vinograde, neke čuva, tamo se i hrani po kolibama, nekim nastrešnicama. I to tako sve do prvog snega kada se seoski kovač, Švaba Kumf, ražalio nad sudbinom odbačenog deteta, povede ga svojoj kući da pripomaže u njegovom kovačkom zanatu. U međuvremenu rastakano je imanje, kapital Ivana Sove, pa je tako prodata i kuća Sovina u Slankamenu. Radije je crkvu zamenjivao s birtijom, raskućivao se. Na kraju je Ivan bez igde ičega završio kao kućepazitelj neke kuće u Zemunu.

Drugi sin upisuje školu za žandare u Kamenici – nema se kud do u internat. Posle završene škole odmah ga šalju na Kosovo. Kačaci, albanski odmetnici, napali žandarmerijsku stanicu kod Vučitrna. Tu je poginuo žandar Sova Nikola. Sahranjen je u manastiru Devič.

Najstarijem sinu je ostavljen neki tal od rasprodatog imanja i on se počeo baviti zemljoradnjom. Zemljoradnja, sama složenica ove reči govori o radnji na zemlji. A ona je uvek bila teška. Taj najstariji sin iskušava sebe i svoje u seoskom ambijentu. Ono je takvo da su svi ukućani od malih nogu uključeni u posao. Deca od 7-8 godina već idu na njivu, doduše nose malu motiku, privikavaju se na obaveze i rad u poljoprivredi. Obično se odlazilo ujutru rano kako bi se svitanje dočekalo na njivi, a ne da se krene kad sunce već „odskoči“. Deca čim malo odrastu već su u redovima za okopavanje kukuruza. A duž dugačka, 380 metara. Dođe se do kraja, Sunce pripeklo, mladi žedni, gladni, hrana i voda na drugom kraju, pod kolima. Otac tad obično kaže, „...ajde, nećete valjda sada ići na drugi kraj po vodu, ubrzajte kopanje i doći ćete do vode“. To je bila produktivnost u ondašnjoj ekonomiji. Ili ono „...ajde za dana da se ovo završi“. Brzo, efikasno, samo metodi su drugačiji u odnosu na one iz udžbenika o produktivnosti. Pauza

je bila oko podne, hlada nigde, do pod kolima, gurali su se kopači i pulin Cule. Kad Sunce zađe prema zapadu, oko tri sata, ponovo u redove, pa do kasno uveče. Kopao se kukuruz dva puta, a ako je godina kišna i tri puta, s tim da se tada i zagrtao kako bi se vlaga čuvala. Posebna priča bila je berba kukuruza. Ručno. U podne kada je najveća vrućina skinie se u majicama, a suvi listovi kukuruza „žare“ po razgolićenom telu, peku, sve do crvenila i plikova. Češanje, svrab. Klipovi kukuruza se odvajaju od stabljike, stavljaju na gomilu po nekim zamišljenim krugovima, pravilnim razmacima. Mlađi članovi domaćinstva stavljaju te gomile u kola, voze kući. U jutarnjim satima, za vreme rose, listovi kukuruza omekšaju, pa je tada najbolje vreme za seču tuluzine (kukuruzovine). Da bi se dočekala jutarnja rosa noćivalo se u improvizovanim kolibama. Prave se snopovi od isečenog, sadevaju u kupe, pa se kao takvi nose kući. Kad tamo čeka novi posao. Istovarene klipove kukuruza treba odvajati od komušine, komušati ih. Za ovaj posao koji je pipav, organizuje se moba. Vodi se računa da se bolji listovi komušine izdvoje na posebnu gomilu, i oni se stavljaju u jorgane. Pokazali su se bolji od slame koja se vremenom raspadne pretvarajući se u neku vrstu pleve. Ostali listovi se koriste za potpalu peći, za loženje. Kukuruzovina se dene u kamare, daje stoci. Stoka pojede listove, a ono što ostane zove se rogozina. Najčešće baba i deda uz peć, na šamlici, tu rogozinu seckaju na manje komade pripremajući ih za loženje. Tako u krug, stalno, od jutra do mraka i na drugim ratarskim poslovima.

U selu je bilo nekoliko arterskih bunara. Uveče bi se obično mladi poslali na ove bunare da donesu svežu vodu. Bila je to jedinstvena prilika da momci sretnu devojke, i obrnuto. Roditelji su znali da hormoni rade, ali i da na bunaru ništa loše ne može da se desi. Tako se živelo, oskudno, teško sa stalnim brigama i gledanjima u nebo, hoće li kiša ili ne. Toliko oskudno da su se od dvoje gaća, jedne nosile, a druge sušile iznad peći. Deca manje više čoporativno u prašini, nemaštini, blatu, odživljavala svoj punokrvni život na selu. I to je imalo svojih čari, priroda, vazduh, ptice, drveće, životinje, sunce. Bitno drugačije u odnosu na današnju decu, teško je gradirati materijalnu i emotivnu stranu ono nekad i ovo danas. Okolnosti dramatično različite, bitno drugačije, pa otuda neuporedivi kvaliteti života, imovine i sreće.

Preostala Ivanova deca snalazila su se ko kako zna i ume. Sirotinja bila i ostala.

TODOR

Jedna generacija stvara, a u drugoj ili trećoj sve stvoreno se rasproda. Nikla poznata parola: „kako došlo, tako ošlo“. Ova logika uslovno rečeno rasprodaje posebno se ubrzava kod onih koji su na brzinu sticali prvih milion dolara. Kod takvih je odgajanje potomaka bilo takođe na brzinu, pa su zato kod njih raskućivanja dolazila brže nego kod drugih. Nasuprot ovome kod porodica koje su generacijski samo dodavale deo po deo bogatstva, rasprodaja je odlagana, imovinsko nasleđe duže traje. Ili što je isto, tradicionalno pobeđuje, uslovno rečeno, moderno, izveštačeno, na brzinu stečeno.

Sove su odrastale u mešovitim sredinama. Na liniji, ili železničkoj transferzali od Pančeva do Zrenjanina nanizali se, pred Drugi svetski rat, sela: Jabuka sa 80% nemačkog življa i 20% rumunskog, Francfeld (Kačarevo) čisto nemačko selo, Crepaja čisto srpsko. Debeljača mađarsko, Kovačica slovačko, Uzdin rumunsko, Putnikovo srpsko, Jarkovac srpsko i Orlovat srpsko. Bilo je ovo deo državotvorne politike Bečkog dvora. Izmešati sela različitih nacionalnosti, te ih (pre)složiti, tačnije razbacati kao kockice kako bi se s jedne strane onemogućila homogenost jedne etničke grupe, iste nacionalnosti, i time sprečile njihove eventualno bune protiv aktuelne vlasti, a s druge moguće je olako među njima posejati seme razdora, ako je to u interesu vlasti. Uostalom, nešto slično bilo je i u Jugoslaviji. Izmešati stanovništvo, posebno u Bosni i Hrvatskoj, pa kad bude trebalo i požar podmetnuti. Držati konflikte zamrznute, te po potrebi vladajućih odmrzavati ih kad oni procene da je to u njihovom interesu. Nije li baš tako bilo u raspadu Jugoslavije, najteže su prošli baš oni krajevi gde je stanovništvo bilo izmešano, Hrvatska i Bosna. Otisci su to dugogodišnje politike Austrougarske po principu, zavadi pa vladaj.

Već dovoljno stasao, a i vešt u kovačkom zanatu, Todor menja gazdu. Odlazi najpre u kovačnicu, Indija, gde radi od četiri sata ujutru pa ponekad do deset naveče. Važno je početi u četiri, jer tada treba prionuti teškom poslu, besomučno udarati po otkivanju raonika, paori čekaju, ujutro dolaze po taj deo pluga kako bi *zajtra* mogli početi s oranjem. Bio je snažne građe, krupan čovek, tako da je

kovački zanat samo dodavao nove slojeve bildovanja na inače mišićavom telu. Doručkovali su s nogu, pauza za ručak bila je u trajanju od jedan sat. Ubrzo saznaje da u Zemunu postoji kovačnica u kojoj se radi od šest do šest. Kakva privilegija. Ubrzo prelazi u Zemun kod tog drugog majstora, kovača. Posle Prvog svetskog rata Pančevo više nije u Austrougarskoj već u novoj državi, najpre Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, potom u Jugoslaviji. Nova država, novi elan. Grade se putevi, niču nove fabrike. Godine 1931. gradi se fabrika stakla u Pančevu. Todor prelazi u tu novu fabriku, ubrzo postaje izuzetno cenjen majstor za održavanje staklarske peći, ali i za upravljanje gasogeneratorom. Postaje uvaženi „majstor Todor“. Po svojoj prirodi staklarska peć je izuzetno osetljiva na temperaturne oscilacije. Uz nju su morali stalno da dežuraju najbolji majstori, među kojima i Todor. Koristio se gas dobijen ekstrakcijom iz uglja. U toj fabrici Todor je dočekaio penziju 1964.

VERA

Erdelj – Transilvanija. To je deo koji su naseljavali Mađari, Sekelji, kažu najdirektniji potomci Huna. Kada ih je Austrija htela da regrutuje za potrebe svoje vojske, oni se protivili, nisu hteli, pa se čak i pobunili. Austrijski car šalje veću vojnu formaciju, opkoljavaju selo i topovima razaraju staništa, kuće. Mnogo ubijenih, ranjenih, a preživеле odlučuje da presele na granicu Ukrajine i Poljske u tzv. Bukovinu. Krajem 19. veka austrijska vlast odlučuje da ovo stanovništvo preseli duž Dunava, u Vojvodinu, kako bi tamo gradili nasipe. Siromašan je to svet kod nas poznat kao *Lajoš kubikaš*. Naseljavaju sela Vojlovicu, Ivanovo, Skorenovac. U tim *preselcima* nalazi se i porodica Lečeji. U njoj devojka po imenu Viro (Löšcey) koju su kasnije prekrstili u Veru. Vera potiče iz veoma siromašne porodice, pa su je njeni roditelji dali da sa samo osam godina radi u Svilari, na Tamišu u Pančevu. Radile su u nekakvom podrumu njih tridesetak devojčica, na parenju kokopa, odvajanju svile od svilenih buba. Podsećalo je to na rad Fridriha Engelsa, „Dečiji rad u Engleskoj“, manufakture. Kad je Vera malo odrasla prelazi na rad u stolarsku radionicu jednog od vlasnika za rad u kuhinji. Potom sa 16 godina prelazi da radi kućne poslove u bogatoj jevrejskoj porodici Demajo u Beogradu. Bistra devojka, doduše bez škole jer je izvučena iz prvog razreda, brzo je učila školu života. Kod porodice Demajo zadržava se do udaje. Svu zaradu nosila je kući kako bi kako-tako pomogla porodičnom budžetu. Na sebe i odeću davala je izuzetno malo.

Verin pradeda zvao se Tamaš. Pripadao je posebnoj vrsti kozaka graničara koji su imali konje, pa su tako bili „važniji“, vrednovaniji, imali uslovno rečeno veći čin u tim njihovim kozačko-graničarskim jedinicama (kastama). Živeli su u Bukovini, negde na granici između Poljske i Ukrajine. Po zadatku vlasti spremali su se za jedan od ratnih pohoda u Poljskoj. Konjima su došli do malo većeg mesta, tamo ih čeka prevoz železnicom. Konji u jedne vagone, konjanici u druge. Kad su prvi put u životu videli voz, konjanici se uplašili pa su ih morali vezivati. Krenuše. Počinju ratne operacije. Vojska je tada bila plaćena. Međutim, kada nestane finansijskih sredstava za plate, običaj je bio da se jedinici dozvoli pravo na pljačku, ali ograničeno na 12 ili 24 sata, pa ko šta opljačka u to vreme, to mu je. Tamaš je u jednoj kući primetio skrivenu devojku od 16 godina po nacionalnosti

Jevrejku. Izrazito riđokosa, pegava, posebno uočljiva, s izrazom lica na kome piše da je svoja na svom. Uzima je kao svoj „plen“ misleći da će se s njom zabavljati par dana. Marija Mišlovska. Međutim, sudbina čini nešto drugo, dovodi je u Bukovinu. Zbog svoje iznad prosečne inteligentnosti Marija ubrzo postaje „glava kuće“, preuzima porodične poslove u svoje ruke. Za mnogo štošta pitala se i u široj familiji. Kada je Tamaš preminuo, ona se sa porodicom preseljava u Vojlovicu kod Pančeva. Potomak te porodice iz Vojlovice je i Vera. Njen otac je dugo sa svojom bakom Marijom govorio na poljskom jeziku.

Vreme čini svoje, devojka stasala za udaju. Igranke su se organizovale nedeljom i to staleški, posebno one za jednu klasu, a na drugoj igranci za drugu. Todor je dolazio na igranku svoje radničke klase, uvek lepo doteran, s odelom, kravatom, snažan, korpulentan. Vera i Todor se nisu sreli, ali tu je bila jedna starija osoba, Švabica, koja je na svim igrankama presedela, pratila zabavu mladih. Jednom je Veri rekla da dolazi povremeno lep mlad čovek po imenu Todor Sova i ako želi upoznaće ih. Tako je i bilo. Nije prošlo mnogo vremena došlo vreme za brak, Vera se udala za Todora. Do tada je bilo nezamislivo da se Mađarica uda za nemađara. Poseban animozitet je bio između Srba i Mađara, ne samo zbog međusobnih ratova, već možda još više zbog toga što su Srbi kao graničari imali veća prava, privilegije, od mađarskih kmetova. To je stvaralo zavist, prepreke, pa je bilo ravno „bogohuljenju“ ući u mešoviti brak. Verini roditelji ovaj greh nisu joj oprostili. Pet godina nisu s njom komunicirali. Ali u novoj državi se sve promenilo. Mešoviti brakovi postali normalni. Ubrzo im se rodio sin godine 1934. Švabica koja ih je upoznala reče, red je da ja kao nesuđena kuma ime detetu odaberem. I da mu ime Rudolf. Rodio se Rudolf, Rudi, Sova. Todor ne dozvoljava više da Vera radi po tuđim kućama, njeno je da bude kod kuće, pazi na domaćinstvo i odgaja sina, a on će zarađivati za porodicu. Iz prihoda od rada u staklari najpre kupuje plac u Pančevu, a potom 1938. gradi kuću. Ova kuća i danas postoji u Pančevu.

Da nije bilo rata... Prvog svetskog, niti nove države (Jugoslavije), Todor i Vera ne bi imali priliku da se sretnu – pa se ni Rudi ne bi pojavio na ovom svetu.

Prve komšije su im bile Švaba. Između njih ograda od dasaka. Odlomili su tri daske kako bi lakše prolazili jedni kod drugih, kao komšije, jednom jedni odnesu kiflice drugima, drugi put oni iza plotu štrudle s makom komšijama. I tako se život odvijao sve do početka Drugog svetskog rata. Komšija Švaba imao je tri sina i jednu ćerku. Jedan od sinova Hans – Hanzi odmah se uključuje u zloglasnu Princ Eugen SS diviziju. Godina je 1942. vreme negde pred Staljingradsku bitku. Hans dobija par dana dopusta. Dolazi kući. Na poziv tetka Vere, kako ju je Hanzi zvao, došao u našu kuću na bundevaru koja je već u peći. Prisutni Hanzi, Vera i

mali Rudi. Čekajući bundevaru, Hanzi nam priča: „Znate, kad se rat završi i mi pobedimo – ovde u Banatu mogu da žive samo Nemci“. Moja majka, za njega tetka Vera, pita: „Hanzi, a šta će biti s nama“. „Vas ćemo sve preseliti u Sibir“, reče Hanzi. Na to će mama Vera plačnim glasom: „Hanzi, još ćemo videti ko će na kaju pobediti“. Hans ljut, odjednom skoči, besan napusti sobu i ode kroz razvaljen deo plotu kući. Ubrzo stiže njegova majka, sva uznemirena: „Vera, pobogu, šta učini. Eno Hans hoće da ide da te tuži“. U tom trenutku ulazi Todor, vidi scenu, te propisno Veru izgrdi, a komšinicu zamoli da ode kući i smiri razbesnelog Hansa. Ubrzo je došao Staljingrad... ostalo je istorija.

Vera i Todor su bili različitog karaktera. Todor je smatrao da samo rad, štednja, bez ulaska u rizike i zajmove, može da doprinesu stabilnosti porodice. Nasuprot tome, Vera je (na)učila mnogo iz kuće beogradskih Jevreja. Kod Todora štednja i čuvanje ušteđevine, a kod Vere obrtanje novca. Od jedne Švabice su najpre kupili plac u Pančevu, potom su imali nameru da naprave kuću (1938), jer su do tada bili podstanari. Švabica vidi da je reč o ozbiljnim licima, da se muče oko početka izgradnje kuće, ponudi im pomoć, da im pozajmi novac, s tim da ga mesečno vraćaju bez kamate. Todor jedva to prihvati na silan pritisak i ubeđivanje supruge Vere. Tako je kuća završena 1938. godine, pozajmljeno vraćeno. Ubrzo je došao rat, vrednost novca dramatično opala. Tek tada je Todor video svoje „dobro jutro“, da nije poslušao Veru sva ušteđevina bi preko noći propala. Ostali bi bez kuće, podstanari. Nauk i za nas ekonomiste koji preporučujemo usku vezu između štednje i investicija. Da, ali sve dok se nešto maligno u organizmu društva ne pokvari.

Mala digresija (Siniša). Iz ekonomske struke sam toliko naučio da su štednja i na njoj zasnovane investicije osnova stabilnosti. Glad za profitom ovu ravnotežu stalno iskušava, narušava, kad se uđe u zajmove, u rizike, koji doduše mogu da donesu dodatnu zaradu ali i bankrot. Suviše blizu jedno drugog, razdvaja ih samo tanka linija. Izazovno, ali i rizično. Tako je to u porodičnim imperijama, pa i u državi. Todor je to instinktivno osećao, te se plašio. Nasuprot tome, Vera je kod Jevreja videla nešto drugo, ako ne rizikuješ nećeš imati. Kako to složiti, uravnoteživati, pitanje je za svakog pojedinca, ali skupno i za državu. Razlika je samo u tome kad se država zaljulja svi osećamo. Taj težak osećaj, ravan zemljotresu, doživeli smo 1993. godine kad smo imali najveću inflaciju, valjda u svetu, hiperinflacija i to neposredno nakon „pobede“ u *jogurt revoluciji*. Narod dodelio vlast prilično nemuštima, bar da su bili donekle odgovorni kao Jevreji, ali ni to nisu. „Događanje naroda“ odgađalo život cele jedne generacije. Bilo je to vreme štampanja novca bez pokrića skoro u neograničenim količinama radi navodnog finansiranja nacionalnih interesa naroda srpskog u Srbiji, Hrvatskoj,

Bosni, Kosmetu. Svi gubili, Srbija duboko poražena, samo retki pojedinci dobijali, naselivši Dedinje, Košutnjak, Bežanijsku kosu. Ekonomija kao princip spojenih sudova odradila svoje, svima oduzimano (inflacija oporezivala sve, a najviše štedne uloge u dinarima), te ta razlika, oduzeto, samo nekima dodavano. Moja strina domaćica, suprug vozač, odvajala je svaki dinar što se ono kaže „od usta“ za štednju i bankovnu knjižicu. Kada je otišla krajem 1992. da podigne ulog imala je šta da vidi, za višegodišnju ušteđevinu nije mogla da kupi ni nekoliko kilograma mesa. Demonstrativno uzela štednu knjižicu i spalila je u peći. Spalila verovanje u sistem, u iluziju svog odricanja, u svoje naivno *vjeruju*.

Doduše, treba biti realan pa reći da je to doba bilo prožimano spletom veoma teških okolnosti. Počela prava drama na Kosovu i Metohiji, o čemu Rudi mnogo pozvaniji od nas šire govori, bio je učesnik delom te drame (o tome u ovom tekstu nešto kasnije). Pao Berlinski zid, ravnoteža sila u svetu bitno izmenjena. Nacionalizam u drugim republikama i na Kosmetu postaje još suroviji od *našeg*. U takvoj situaciji nije se bilo lako snaći, pa ni ondašnjoj vladi. Zameram joj što je u njihovoj politici srce crtalo mape, emocije vladale i zavladaše. Uz sve to naše vodeće arhitekta politike devedesetih bili tvrdi, isključivi, nekompromisni, navodno principijelni, vodili Srbiju iz sve većih u još teže nedaće, sve do bombardovanja 1999. i defakto odlamanja dela njene teritorije. Sve to sa sloganom, da je pravda i pravo na našoj strani, kao da predaju etiku na filozofskom ili pravnom fakultetu. Politika je nešto drugo, konstitutivni elementi su joj interesi i sila, a ne samo pravičnost. Godine sedamdeset treće bilo je živeti kao u paklu, i to „nebeskog naroda“, kako to rekoše najstrastveniji nacionalisti. Bilo, ne ponovilo se. Todor nekada sačuvao kuću, a „naši“ sedam decenija posle nisu bili u stanju ni integralnu Srbiju, ne proširenu, već smanjenu da očuvaju. Potrošili ušteđevinu, što u porodici Sova Vera nije dopustila Todoru kad je u okupaciji vrednost ušteđevina bila ravna nuli. O demografskom smanjenju da i ne govorim. Porazi traju, slikovito rečeno danas se putničkim vozom može samo do Šida. Skraćivani stalno. Ko je za to kriv, to je već pitalica za udžbenike istorije. Imam utisak da još uvek živimo u vreme kada nema više rata, ali mir nikad nije zacario. Nemir. Osećate li ga i vi poštovani čitaoci. Dopisujemo li se to mi preko ovih stranica, ako da, onda je rukopis uspeo.

Šid mi i dalje mira ne daje. Kaže se: zidovi razdvajaju, a putevi spajaju. Imam utisak da je u Šidu podignut nevidljivi zid za putničke vozove, kao da je tu kraj sveta, a možda početak kraja politike Srbije i Hrvatske u poslednje tri decenije. Nerazumevanja i trauma. Nekad je tim pravcem tutnjao „Orijent ekspres“ od Pariza do Istambula, a sada Beograd, Stara Pazova, Martinci, Kuzmin, Gibarac... Šid. Okretnica, pa nazad. I to je Srbija, skraćivana ne samo u prostoru i vremenu, već i u pogledima.

RUDOLF – RUDI

S ovim imenom, što bi se narodski reklo, Rudolf Rudi Sova nosio je kroz život sopstveni krst. Godine 1945. u četvrtom razredu osnovne škole deca su mu se rugala Rudolf – Adolf. Učitelj koji je iz rata izašao kao partizan, bez noge, s drvenom protezom, kada je prozivao nove đake, kaže Rudolfe ustani da te vidim... Kad je već stasao, postao čak visoki partijski funkcioner, o čemu nešto kasnije više, posle jednog sastanka s rukovodstvom opštine Valjevo koji je trajao celo pre podne, odlaze na ručak. Predsednik opštine, mlađi čovek, sa zadovoljstvom i simpatijama obrati se Rudiju: „Ti dosta dobro govoriš srpski jezik“. Rudi izuzetno elokventan, znao je lepo da priča, svaku partijsku temu na svoj način da, jasno i jezgrovito, obradi.

Rudijeva priča ima uspona, pa padova, verovanja u sebe, te nesigurnost, poraz, gubljenje samouverenosti. To na simboličan način pokazuje i jedan susret kod Verinog rođaka u selu Vojlovica. Čovek svratio u kafanu na po jednu čašicu, pa zamolio već odraslog Rudija (s 15 godina), da zaprežna kola s dva konja odveze do sela (udaljenog oko 1,5 kilometar). Rudi, što bi vojnici rekli, zauzme poziciju, sedne, preuzme kajase, dâ znak konjima da krenu. Prvi put u životu vozi zaprežna kola. Sav važan *tera* konje. Uspe pravilno da navije na ćupriju vlasnika, pred zatvorenom kapijom zaustavi zaprežna kola. Side s njih da otvori kapiju, kad ono na kolima fali jedan, četvrti točak. Čivija je verovatno još ranije ispala, a točak u međuvremenu, nakon pravljenja „osmice“, otpao baš kad je Rudi seljačka kola „terao“... Najpre ushićenje što je sam vozio zaprežna kola, a onda neverica, vozio ih s tri točka. Rudiju su u životu čivije često ispadale. Ovde ima puno simbolike, možda su čivije u točkovima SFRJ već ranije ispadale, a da to nismo primećivali, ili ih (čivija) možda i nije bilo odmah nakon Prvog svetskog rata.

Otac Todor imao je želju da mu sin upiše tehnološki fakultet, postane inženjer, da radi u Staklari. Bio je to i njegov svet. Međutim, Rudi upiše Pravni fakultet u Beogradu. Otac se i dalje mrštio, šta će da radi? – s lopovima, u sudu, ceo život. Kad je završio fakultet Rudi se zaposlio kao sudija u Alibunaru. Kući je doneo prvu platu od 32.000 dinara, a njegov otac, majstor Todor, ima 21.000. Već tada